

MTA KÖZGAZDASÁG- ÉS REGIONÁLIS TUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
VILÁGGAZDASÁGI INTÉZET
1112 BUDAPEST, BUDAÖRSI ÚT 45. T: +36 1 309-2643; F: + 36 1 309-2624
www.vki.hu; E-MAIL: vki@vki.hu; novak.tamas@krtk.mta.hu

Tévhitek nélkül – a nemzetközi folyamatok átalakulása

**Háttéranyag az MKT Nemzetközi Gazdasági Szakosztálya 2013. március 6-i
rendezvényéhez**

Novák Tamás

A világ országainak döntő többségében a sikeres gazdaságpolitika egyik fontos meghatározója a külső környezet alapvető folyamatainak, azok irányának, jellegének felismerése és az alkalmazott gazdasági lépések ezekhez való adaptációja. Ez különösen igaz egy kis, nyitott gazdaság esetén, és az erősödő világgazdasági integráció fényében. A külső környezet minden időtávon alapvetően befolyásolja a gazdasági vagy politikai szempontból nem meghatározó gazdaságok fejlődési vagy felzárkózási lehetőségeit. A külső környezet folyamatainak figyelmen kívül hagyása rövid távon inkább csak a kedvező konjunktúra ciklusok kihasználását nehezíti meg, közép- és hosszú távon azonban már olyan szerkezeti problémákat eredményezhet, amelyek alapvetően rontják az alkalmazkodóképesség megerősítésének a lehetőségét, a nemzetközi folyamatoktól való tartós elszakadást okoz, s így a legújabb technológiai vagy növekedési trendekhez való kapcsolódást nehezíti meg.

Az utóbbi két-három évszázad során alig néhány tucat ország, a Föld lakosságának 12-15%-át kitevő népességgel tudott relatíve magas fejlettségi szintet elérni, és ott tartósan megmaradni.¹ Ez részben összefüggött azzal is, hogy a gyengébben fejlett térségek gazdasági „kihasználásában” egyes országok nagymértékben részt vettek, ezzel hosszú időszakra, nagy jövedelmi polarizáció mellett gazdagokra és szegényekre (pl. Afrika) tagolódott a világgazdaság. Kutatásunk közvetlenül nem foglalkozott a felzárkózás elméleti és gyakorlati kérdéseivel, de közvetetten szinte minden ország vagy régió elemzése e kérdéseket is feszegeti, s nagyon fontos tanulságok, ajánlások fogalmazhatóak meg a tapasztalatok alapján térségünkre vonatkozóan is. Magyarország példája bizonyítja, hogy egy kisebb, történelmileg az európai félperifériára szorult ország, amely korlátozott hazai piaccal rendelkezik, saját hibájából, vagy külső és belső tényezők együttes hatására (amiben a belső alkalmazkodási képességnek meghatározó szerepe van), rövid idő alatt könnyen „lecsúszhat”, marginalizálódhat a nemzetközi rendszerben. A hanyatlás trendjeit megfordítani és felzárkózni a sikeres és fejlett államok sorába igen nehéz.² Különösen így van ez, ha az a hazai növekedési potenciált drasztikusan lecsökkenti, s megszilárdul egy, a megtakarítások és beruházások hiányával jellemezhető helyzet,³ amely kevés kivételtől eltekintve alapvető jellegzetessége a perifériális, alacsonyabb fejlettségi szintű országoknak. Magyarország helyzetének és lehetőségeinek reális értékelése az elmúlt 100-120 esztendőben ritkán volt jellemző a magyar elitre, még kevésbé az, hogy ennek alapján legyen képes vagy hajlandó alkalmazkodásra és cselekvésre. Ez – a geopolitikai

¹ Grzegorz W. Kolodko 2002: Globalization and Catching-up in Emerging Market Economies. <http://ssrn.com/abstract=312147> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.312147>

² Simai Mihály: A „nagy válság” és az új globális hatalmi rendszer kibontakozása. In: Farkas Péter, Meisel Sándor, Novák Tamás (szerk.): A változó világgazdaság - útkeresések, tapasztalatok és kilátások. I. kötet – Globális kérdések. MTA KRTK VKI, 2012. http://www.vki.hu/news/news_570.html

³ Nurkse, Ragnar 1961. *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*. New York: Oxford University Press. pp. 163. <http://www.questia.com/library/book/problems-of-capital-formation-in-underdeveloped-countries-by-ragnar-nurkse.jsp>. De ugyanebbe a gondolatmenetbe illeszkedik Rosenstein Rodan vagy Kurt Mandelbaum munkássága is, de ezt a problematikát már Adam Smith is megfogalmazta.

meghatározottság, a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás ellentmondásai mellett – az egyik fontos oka annak, hogy Magyarország az elmúlt száz esztendő során csak a közepesen fejlett államok felső kategóriájáig jutott (a leggyorsabb felzárkózás sajátos okok miatt a II. világháború után a 60-as évek végéig volt), és nem tudott csatlakozni a fejlett országok csoportjához.

A nemzetközi gazdaság története az elmúlt három évszázad során azt bizonyítja, hogy a kevésbé fejlett országokban alapvetően két gazdaságpolitikai cél- és eszközrendszer jelentette a meghatározó gazdaságfilozófiát. Vagy a protekcionista, importhelyettesítésre törekvő gazdaságpolitika volt a meghatározó alap, amely a gyengébb országok számára megfogalmazott felzárkózási stratégiaként a hazai gazdaság fejlesztését tűzte ki célul saját erőforrásokból. Vagy pedig a liberalizált gazdasági környezet kialakítására törekedett, s a nemzetközi csere révén igyekezett rákapcsolódni a világ gazdaság meghatározó húzó tendenciáira, s így modernizálódva felzárkózni. Az előbbi modell előképe a XIX. század utolsó harmadának Friedrich List féle gazdaságfilozófiáján nyugodott, s lényegében ezen alapult a XX. század sikeres távol-keleti országainak stratégiája is. A másik modell tiszta formájában ritkán valósult meg, s csak az erős pozícióval (ami nyugodhatott versenyképességi előnyökön, vagy kedvező tényezőellátottságon) jellemezhető országokban járt sikerrel.

E modelleknek természetesen számos köztes verziója létezett, miközben az egyes gazdaságtörténeti korszakokban a sikeres felzárkózás feltételei eltérőek voltak. Ugyanaz a gazdaságfilozófia, ami az egyik időszakban sikeres lehetett, egy másik nemzetközi feltételrendszerben kontraproduktívnak bizonyult. Alapvetően hatott az is, hogy jelentős tőkeerővel, tőkefelhalmozási potenciállal rendelkező országról, vagy rosszabb adottságokkal jellemezhetőről volt szó. Részben ezzel is összefügg, hogy különbség mutatkozik a sikeres gazdaságpolitikák jellegét illetően az országok mérete alapján is: a nagy belső piaccal rendelkező országok (amelyek ráadásul természeti kinccsel vagy tőkével jól ellátottak), a kis országoktól eltérő lehetőségekkel rendelkeznek a felzárkózást, a hosszú távú modernizáció sikerességét illetően, de esetükben is lényeges feltétel a relatíve magas technológiai fejlettség. Kis, kedvezőtlen tényezőellátottságú országok a nagy országokhoz hasonló gazdaságpolitikát nem, vagy csak nagyon rövid ideig tudnak sikeresen folytatni,⁴ noha hosszú ideig az IMF mégis ezt követelte tőlük, s ebben a megközelítésben csak később következett be fokozatos változás.

A felzárkózásra az elmúlt másfélszáz évben több kísérlet is történt Magyarországon, amelyek alapvetően a nemzetközi gazdasági trendekhez való sikertelen alkalmazkodás, vagy részben történelmi események következtében kudarcot vallottak, sőt, strukturálisan elmaradt helyzeteket

⁴ Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy általános receptek nincsenek, különösen hosszú távon nem. A mainstream a legtöbb esetben téved, majd egy másik mainstreammá alakul, ahogy azt Galbraight szellemesen megfogalmazta (*In economics, the majority is always wrong*).

konzerváltak. Ezen kísérletek tapasztalatai napjainkban is tanulságosak lehetnek, hiszen jelenleg is a fő kérdés a gazdasági felzárkózás egy olyan világgazdasági környezetben, amelyben benn rejlik a gyorsabb fejlődés lehetősége, amint azt több ország példája is bizonyítja. Ilyen korszak volt a XIX. század utolsó harmada, a XX. században a két világháború közötti időszak, valamint a hetvenes és nyolcvanas évek.⁵

Ezekben a periódusokban Magyarországon (és kisebb-nagyobb mértékben az egész közép- és kelet európai régióban) az új technológiai korszakhoz való alkalmazkodás helyett rögzült az elavult ágazati- és exportszerkezet, és a nem kellően versenyképes (vagy alacsonyán feldolgozott) termékek biztonságos, védett és elszigetelt regionális piacon kerültek értékesítésre. Ez a regionális piac az I. világháború előtt a többnemzetiségű (Habsburg)⁶ birodalom, amely kedvező feltételeket alakított ki a Monarchia piacán, alapvetően az agrártermékek számára, s megteremtette a lehetőséget a hazai élelmiszerfeldolgozó-ipar fejlődéséhez is. Mindemellett a nagy nemzetközi bankházak is megjelentek Magyarországon, amely stabil finanszírozási háttérrel biztosított a tőkeszegény magyar gazdaság számára, és jelentős infrastruktúrafejlesztésekre is lehetőséget biztosított. A két világháború között a náci Németország vezette szövetségi rendszerhez,⁷ a II. világháború előkészítéséhez kapcsolódott a magyar gazdaság, ami a korábbi időszak gazdasági szerkezetét konzerválta, alapvetően a német hadiipari beszállítói igényeknek megfelelően. Mindemellett ebben az időszakban jelentős oktatási reformra került sor, aminek köszönhetően a korábbi évtizedekhez képest egy az alapoktól felfelé építkező képzési struktúra kezdett létrejönni. A II. világháború utáni tervgazdasági rendszer átmenetileg, a KGST révén kedvező feltételeket is teremtett gazdasági szempontból.⁸ Megnőtt a társadalmi mobilitás, a nyersanyagok olcsón és stabilan elérhetővé váltak, miközben jelentős és biztos piac garantálta a hazai áruk elhelyezését. Mindez új iparágak megerősödéséhez, ezáltal a gazdaság szerkezeti modernizációjához vezetett kezdetben. Ugyanakkor a 70-es 80-as években a tőkehiány, a technológiai előrelépés korlátozottsága és a romló nemzetközi környezet visszavetette a fejlődést, s megakasztotta a gazdaság szerkezetének további változását.⁹

Mindezek a bezárkózásra, a relatíve védett belső piacra építő stratégiák Magyarországon többször is bizonyítottan kudarcot vallottak, főleg azért, mert előbb-utóbb az extenzív jellegű fejlődés korlátjába ütköztek, s elválták a külső technológia vezérelte átalakulás lehetőségét, belülről pedig

⁵ Kádár Béla: A nemzetközi iparfejlődés és munkamegosztás új irányjai KJK 1984

⁶ Ebben a korszakban az elmaradott mezőgazdaság (amely a rendkívül alacsony munkaerőköltségek miatt igen versenyképesnek bizonyult, ami viszont megakadályozta a fejlettebb feldolgozóipar felfejlődését.

⁷ Ez a német hadigazdaság érdekeinek megfelelő nemzetközi munkamegosztást eredményezett, s nem járt valódi nemzetközi gazdasági beilleszkedéssel.

⁸ Berend T. Iván 2004: Változások Közép- és Kelet-Európában a XX. század utolsó negyedében. Fejlesztés és Finanszírozás/Development and Finance, 4. sz.

⁹ Ennek rendszeréről és mechanizmusáról lásd: Csaba László: Kelet-Európa a világgazdaságban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984. Elsősorban a 7. fejezet foglalkozik az elzárkózásra építő, a fejletlen regionális piacra orientálódó gazdaságpolitika sikertelenségével.

nem voltak képesek húzó technológiákat kifejleszteni, s azokat az üzleti tevékenységbe átültetni.¹⁰ Ezt egyes gazdaságtörténészek „*destruction without creation*” (teremtés nélküli rombolás) folyamatnak nevezték, s lényegében ezzel magyarázták a perifériális helyzetből való kitörés sikertelenségét.¹¹

Mindezekhez képest a kilencvenes évek elején a hosszabb távú gazdasági fejlődés és strukturális alkalmazkodás, felzárkózás szempontjából kedvező helyzet alakult ki: fokozatosan megnyílt a hatalmas európai uniós piac, a tőkeforgalom felélénkült, s a gazdaság szerkezete a külföldi vállalatok megjelenésével modernizálódott, tevékenységük megnyitotta az utat új és modern technológiák és a vállalati know-how hazai megjelenése előtt. Ez pedig rendkívül lényeges, mivel a nemzetközi technológiai változásokhoz való alkalmazkodás kényszere napjainkban még tovább erősödik, hiszen, mint később kifejtjük, **a nemzetközi gazdaság nemhogy zártabbá válna a következő időszakban, hanem a nemzetközi összefonódás talán még erősödik is.** (Erre is utal, hogy a G20-ak kereskedelmében a WTO adatai szerint a protekcionista hatású új intézkedések a nemzetközi áruforgalomnak csak 3%-át érintették a válság után 2012 közepéig.) Még inkább azok az országok lehetnek sikeresek, amelyek képesek kihasználni a nemzetközi gazdasági és technológiai folyamatokból adódó lehetőségeket.

Az elavult struktúrák konzerválódásával járó kockázatokat mi sem bizonyítja jobban, mint hogy **a kilencvenes évektől kezdődően azok a felemelkedő országok érték el a legdinamikusabb felzárkózást, amelyek – a transznacionális társaságok fokozott befektetési hajlandóságát is kihasználva – gazdasági szerkezetükben valóban igyekeztek alkalmazkodni a nemzetközi technológiai trendekhez.** Gyorsan fejlesztették oktatási és kutatási-fejlesztési tevékenységüket, és annak eredményeit alkalmazták, s ehhez folyamatosan biztosítani tudták a nyitottságra épülő politikai környezetet, vagy nem mentek azzal frontálisan szembe, a társadalmi konszenzust és csökkentették, de legalább kezelhető szinten tartották a társadalmi egyenlőtlenségeket.¹² Ez utóbbi nem csak a közép-európai térség esetében igaz, hanem más világgazdasági régiók napjaink sikeres

¹⁰ „The opening up of new markets, foreign or domestic, and the organizational development from the craft shop and factory to such concerns as U.S. Steel illustrate the same process of industrial mutation – if I may use that biological term – that incessantly revolutionizes the economic structure from within, incessantly destroying the old one, incessantly creating a new one. This process of Creative Destruction is the essential fact about capitalism. It is what capitalism consists in and what every capitalist concern has got to live in. . . .” Lásd: Joseph Schumpeter: *Capitalism, Socialism and Democracy*. p. 83.

¹¹ Ivan T. Berend: *From Regime Change to Sustained Growth in Central and Eastern Europe*. In: *Economic Survey of Europe*. 2000 No. 2/3. p. 52.

¹² Worldbank 1996: *From Plan to Market: World Development Report 1996*. p. 12.

http://wdronline.worldbank.org/worldbank/a/c.html/world_development_report_1996/chapter_1_patterns_reform_progress_outcomes-

gazdaságaira is (ahogy ezt több háttér tanulmány is bizonyítja, vagy elég utalni arra a jelentős előrelépésre, amit pl. Kína ért el a szegénység elleni küzdelemben).¹³

Több sikeres gazdasági felzárkózást végrehajtó ország példája is arra enged következtetni, hogy **a gyors gazdasági növekedés, a fejlődés érezhetővé válása, ha annak eredményei szétterülnek a társadalomban, a lakosság szélesebb rétegei körében hozzájárul a politikai stabilitás fenntartáshoz, ami megfelelő gazdaságpolitika esetén kedvezően hat vissza a gazdasági folyamatokra is.** Igaz ez számos latin-amerikai országra, pl. Brazíliára, ahol a legszegényebbek megsegítésére irányuló masszív kormányzati politika hozzájárult a belső fogyasztás növeléséhez, de ugyanez elmondható a távolkeleti térség országairól, napjainkban leginkább Kínáról, ahol a politikai rendszer sajátosságai ellenére a gyors gazdasági felzárkózás – igaz sok ellentmondással, de egyelőre – hozzájárul a politikai stabilitás fenntartásához,¹⁴ vagy éppen Oroszországra, ahol a gazdasági válság kezelése szociális érzékenységről is tanúbizonyságot tett. Az is lényeges összefüggés, hogy sok esetben a tartósan gyors növekedést éppen a politikai stabilitás tette lehetővé, egyik a másik nélkül nem létezik, egymást feltételezik. A dinamikus, fenntartható gazdasági növekedés így az országok általános biztonsága és fejlődése szempontjából is fontos tényező és ez fordított irányban is igaz. **A politikai szempontok, a politikai stratégiák figyelmen kívül hagyása a gazdasági folyamatok megérthetőségét, a világgazdasági dinamika trendjeinek, a felzárkózás, lemaradás összefüggéseinek értelmezését is megnehezíti.**¹⁵

A növekedés feltételeit és fenntarthatóságát illetően eltérés van a kis és a nagy országok között.¹⁶ A „nagy” országok nagyobb belső piaccal, adott fejlettségi szint mellett könnyebben tudják kisimítani a nemzetközi konjunktúramozgások által okozott ingadozó keresleti feltételeket a nagyobb külpiaci nyitottsággal rendelkező, általában kisebb országokhoz képest. A belső fogyasztás ilyen meghatározó kiegyensúlyozó szerepe egyértelműen nyomon követhető pl. az Egyesült Államok esetében (ahol természetesen a dollár kulcsvaluta szerepe, illetve a TNC-k tevékenysége is lényeges), de a nagyobb európai uniós tagállamokban is. Fontos azonban figyelembe venni, hogy **kis belső piacú, nyitott, felzárkózó országok számára az exportoffenzíva az egyensúlyt megőrző gazdasági növekedés**

¹³ Lásd pl. erről: Ludvig Zsuzsa: Oroszország világgazdasági pozíciójának aktuális kérdései; Artner Annamária: Ahol a válságkezelés már a válság előtt megkezdődött – Brazília; Székely-Doby: Az indiai gazdaság az elhúzódó válság időszakában; Szigetvári Tamás: Törökország – kistigris az európai periférián. In: Farkas Péter, Meisel Sándor, Novák Tamás (szerk.): A változó világgazdaság - útkeresések, tapasztalatok és kilátások. II. kötet - Európán kívüli régiók. MTA KRTK VKI, 2012. http://www.vki.hu/news/news_569.html

¹⁴ C. Tisdell 2009: Economic Reform and Openness in China: China's Development Policies in the Last 30 Years. Economic Analysis & Policy, Vol. 39 No. 2, September 2009. pp. 271-294. http://www.eap-journal.com/archive/v39_i2_05-tisdell.pdf

¹⁵ Ezzel kapcsolatban pl. lásd pl. legutóbb: D. Rodrik: The Tyranny of Political Economy. <http://www.project-syndicate.org/commentary/how-economists-killed-policy-analysis-by-dani-rodrik>. 2013.

¹⁶ E kérdés sokrétűségéről, a kis és nagy ország definíciójának nehézségeiről, illetve a méret relativitásáról lásd részletesebben a 2. lábjegyzetben hivatkozott forrást.

meghatározó eszköze továbbra is,¹⁷ noha mivel függő helyzetűek, az exportpiacokról érkező sokkoknak nem tudnak ellenállni. Éppen ezért az exportorientáció szükséges, de nem elégséges feltétele kiegyensúlyozott fejlődésüknek, szükség van a belső piac nyújtotta stabilitásra is, s az exportképesség, valamint a belső termelés és fogyasztásbővülés között elég szoros kapcsolat van.

A fejletté válás esélyeit különösen rontja, ha a külső környezet radikális átalakulásának irányait rosszul mérik fel a politika és a gazdaságpolitika döntéshozói, meghatározó szereplői. Ebben az esetben az átalakulás nem az ország felzárkózását, hanem a periféria-helyzet felerősödését váltja ki.¹⁸ A 2008-as válság és az azt követő időszak nagyban megnehezíti az előrelátást, talán ez az oka annak, hogy jelenleg rövid távú folyamatokra alapozott közhelyek, általános megállapítások határozzák meg a gazdaság jövőjével kapcsolatos gondolkodást. Az MTA KRTK Világgazdasági Intézetben folytatott átfogó kutatások lehetőséget adnak megalapozott, hosszabb távon is érvényesnek tűnő következtetések levonására, illetve a következő évtized fejlődésével kapcsolatban a világgazdaság, és egyúttal a magyar gazdaság folyamatainak elemzését nagyban torzító tévhitek eloszlatására.

1. kérdés: A 2008-as válság végett vetett-e a korábbi, szabadkereskedelemre, tőkeáramlásra épülő gazdasági fejlődési paradigmának?

A nemzetközi gazdaság integrálódási folyamata minden korábbi vélekedéssel szemben nem állt le, nem fordult meg. Ennek egyik megnyilvánulása és egyben megalapozója, hogy egyelőre nem indult el protekcionista jellegű kereskedelmi harc az egyes országok között, noha a szabadkereskedelem megítélése összetettebbé vált, a „bezárkózás” veszélye különösen kisebb országok esetében megnövekedett, s időről időre felélénkül a „valutaháborúk” körüli vita is. Összességében azonban, bár főleg 2010-ben voltak még olyan elemzések, amelyek a globalizáció visszafordulásáról írtak,¹⁹ ez nem igazoldott be. A kezdeti zuhanás után már ismét dinamikusan nőtt a világkereskedelem nagysága, 2010-2011-ben jelentősen bővült az áruk és a szolgáltatások kereskedelme. A 2009-es visszaesés után 2010-2011-ben ismét emelkedett a külföldi közvetlen tőkebefektetések nagysága (2011: 1.524 milliárd dollár, 2012-ben hasonló érték). A transznacionális vállalatok 2011-ben a globális GDP közel egy negyedét adták, s szerepük 2012-ben sem mérséklődött.

¹⁷ Galgóczi B. Post Crisis Lessons: Is Export-led Growth still the Way forward for Central Eastern Europe? In: Export-led Growth. Central European Experiences – Magic Formula for Western Balkans. ed. Michael Ehrke p. 56. <http://www.fes.rs/pubs/2011/pdf/31.Export%20-%20led%20Growth.pdf>

¹⁸ Lásd részletesebben: Kozma Ferenc: Külgazdasági stratégia. Aula, 1996. pp. 418-428.

¹⁹ Hufbauer-Suominen 2010: Ensuring Globalisation after the Great Crisis. <http://www.voxeu.org/article/ensuring-globalisation-after-global-crisis>

A nemzetközi gazdasági integrálódás folytatódásában nyilván szerepe van annak, hogy az 1929-33-as válság utáni folyamatok intő jelként szolgáltak a döntéshozók számára,²⁰ ugyanakkor jóval nagyobb jelentősége volt ebben **a transznacionális vállalatok által létrehozott globális ellátási láncoknak,²¹ amelyek egy liberalizált, nyitott világgazdaságban működőképesek leginkább.** Hasonlóképpen nagy szerepe van annak is, hogy 2008-at követően a világgazdaság erőcentrumainak kormányzatai egyidejűleg az ösztönzés különböző formáit alkalmazva megakadályozták,²² hogy a gazdaság visszaesése elérje az 1929-33-as válság méreteit és **a protekcionizmus sem vált meghatározóvá a válság kezelésében.²³**

A transznacionális vállalatok szerepe a 2008-as válság után is tudott növekedni mind a beruházások, mind a kereskedelem, mind pedig a technológia területén. Nélkülük nem működőképes egy modern kapitalista gazdaság, ellenükben – a mai erőviszonyok között – hosszú távon aligha lehet hatékony és fenntartható gazdaságpolitikát folytatni. A technológia kifejlesztésében a transznacionális vállalatok továbbra is meghatározók, a kis- és középvállalkozások nagy része tőlük függ, egyfajta hátudvarként és „pufferként” szolgálva azok számára, ami foglalkoztatási szempontból sem lényegtelen tényező. A transznacionális vállalatok szerepének növekedése azonban nem feltétlenül jelenti a demokratikus vagy nemzeti meghatározottság feladását, a „maximum globalizáció” („maximum globalisation”) helyett **„okos globalizáció”** („smart globalisation”) lehet hatékony stratégia, amely lehetővé teszi és védi a társadalmi szociális elkötelezettség érvényesülését,²⁴ tehát a belső gazdaságot, a munkalehetőségeket és a jövedelmeket is növeli. **Összességében azonban a nagy vállalatok egyoldalú érdekérvényesítése, és a belső társadalmi igazságosság közötti összhang megteremtése a következő időszakban is rendkívül nehéz lesz.**

²⁰ A defláció kezelésének problematikája részben a monetáris politika eszközeivel, részben pedig a gyorsan növekvő gazdaságokhoz való erőteljesebb kapcsolódás révén kezelhető. Az első tényező jelentőségéről lásd pl.: Ben Bernanke - Harold James: The Gold Standard, Deflation, and Financial Crisis in the Great Depression: An International Comparison. <http://www.nber.org/chapters/c11482>. Ugyanezen eszközrendszer alkalmazása azonban a

félperifériás és perifériás országokban sok korlátba ütközik.

²¹ Szalavetz Andrea: Az autóipar szerkezeti átrendeződése: vállalati stratégiák és a válság hatása. In: Farkas Péter, Meisel Sándor, Novák Tamás (szerk.): A változó világgazdaság - útkeresések, tapasztalatok és kilátások. I. kötet – Globális kérdések. MTA KRTK VKI, 2012. http://www.vki.hu/news/news_570.html

²² A mentési programok költségeiről, illetve azok cél szerinti megoszlásáról (valamint az adatok összesítésének lehetőségeiről) lásd: Farkas Péter: A világgazdasági növekedés tendenciái és hatótényezői 2012 közepén. In: Farkas Péter, Meisel Sándor, Novák Tamás (szerk.): A változó világgazdaság - útkeresések, tapasztalatok és kilátások. I. kötet – Globális kérdések. MTA KRTK VKI, 2012. http://www.vki.hu/news/news_570.html

²³ Lásd pl.: Trade and the Crisis: Protect or Recover. IMF Staff Position Note, SPN /10/07.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2010/spn1007.pdf>. A WTO megfigyelése szerint a kereskedelmi protekcionizmus egyes országokban ugyan erősödik (sokszor nehezen tetten érhető eszközök révén), de ezek volumene továbbra sem jelentős. WTO G-20 Report: Weak growth and imbalances “testing” government resolve against protectionism.

²⁴ Dani Rodrik, 2011: Recasting Globalization’s Narrative. <http://www.worldfinancialreview.com/?p=704>

2. kérdés. *Vajon ismét tér nyílik-e a befelé fordulásra, a globalizációs folyamatokból való kiszakadásra, és a növekvő munkanélküliséget, a növekedési problémákat az újraparosítás elősegítésével, a hazai vállalatok kiemelt támogatásával lehet mérsékelni?*

A Világgazdasági Intézet kutatásai az elmúlt két évtizedben meggyőzően bizonyították, hogy a globalizáció sokkal szélesebb, mint a gazdaság, és számos területet átfog (politika, integráció, biztonságpolitikai, kultúra stb.). Ezt a folyamatot a válság lassította, de nem állította meg, s ennek hatásával a nemzetközi versenyben a jövőben is számolni kell. Ennek legfontosabb következménye, hogy a nemzetközi folyamatokba való bekapcsolódás továbbra is kényszerítő feltétel lesz, s megerősödik a regionális, sőt interregionális kapcsolatok erősítésének az igénye is, amit az EU-nak is figyelembe kell vennie.

További fontos szempont, hogy a transznacionális vállalatok technológiai újításai a gazdaság szerkezetét és ezáltal a munkaerő-keresletet folyamatosan átrendezik. Az oktatás egészének ehhez a folyamathoz kellene alkalmazkodnia, de alapvetően egy magasabb technológiai szinten: az alacsony feldolgozottsági szintű tevékenységekbe való bekapcsolódás kizárólagossága, vagy meghatározóvá válása elvágja a hosszabb távú felzárkózás lehetőségét, mert erodálja a munkaerő képzettségét, ami csak rövid távon és bizonyos ágazatokban járhat versenyelőnnyel. Ugyanakkor nem csak Magyarországon, hanem a legtöbb fejlettebb országban is jelentős kihívásokkal szembesül az oktatás és a képzés a technológiai módosulás üteme következtében. **Az átalakulás gyorsasága miatt nem igazán előre jelezhető, hogy mely területek lesznek versenyképesek a jövőben, ezért a nemzetgazdasági szintű ágazati fejlesztési koncepciók megvalósítása jelentős akadályokba ütközhet.** Ugyanakkor a jövő vélhetően meghatározó ágazatai azért mára kezdenek körvonalazódni: nanotechnológia, biotechnológia, zöldtechnológiák, illetve az informatika és a kapcsolódó területek további fejlődése, illetve e részterületekhez való integrálódása. A munkanélküliség növekedése a világgazdaságban azokat a területeket érinti elsődlegesen, ahol az automatizálás – legyen az feldolgozóipar, vagy a szolgáltatások – lehetséges, és az olyan munkaerő iránt növekszik az igény, amely képzett, s munkája során személyes döntésekre, tudásra van szükség, ugyanakkor ez a munkaerő-kereslet nem elegendő a munkanélküliség szintjének mérséklésére.²⁵ Éppen ezért a hazai vállalatok támogatása helyett a szociális, képzési célzatú transzferekre való koncentráció, a munkakínálat bővítése hatékonyabb lehet.

A foglalkoztatás kérdéseinek az újraparosítással, a hazai vállalatok támogatásával való összekapcsolása némiképp félreértelmezése a helyzetnek, különösen az újraparosítás hazai értelmzése alapján. A hazai iparnak sok pozitív hatása lehet: környezetkímélőbb (szállítás),

²⁵ McKinsey Global Institute 2012: Help wanted: The future of work in advanced economies March 2012 Discussion paper2012, http://www.mckinsey.com/insights/mgi/research/labor_markets/future_of_work_in_advanced_economies

foglalkoztatást teremt, ezzel KKV-kat tart életben vagy hoz létre, segíti az innovációs környezetet stb. Ezek azonban nem elégségesek hatásúak a foglalkoztatási problémák megoldására, s a technológiai fejlődés felgyorsításában is csak korlátozott szerepet játszhatnak. Ezek a változások nem az „iparosítás” esélyeit növelik, hanem a magas hozzáadott értékű, technológiai, mérnöki és speciális tudást (és hasonló képességeket) igénylő tevékenységet értékelik fel a jövőben, s így várhatóan tovább szűkülnek az alacsony szintű végzettséget, technológiát központba állító gazdaságok lehetőségei. Ilyen értelemben nem következik be változás, hiszen ez korábban is így volt, viszont talán még nagyobb jelentősége lesz. Ezt erősítik a legújabb trendek, amelyek az alacsony képzettségű, nagyon olcsó munkaerőköltségekre alapozott országok versenyelőnyeinek még rövid- közép- távon való fenntarthatóságát is megkérdőjelezzik.²⁶ Az ipar komplex gyártási szolgáltatási tevékenységekké²⁷ való további elmozdulását a jelenleg kialakulóban lévő technológiák (nano-biotechnológiai újítások, környezetvédelmi technológiák stb.) is elő fogják segíteni, abban az esetben, ha az adott gazdaságban az innováció és a technológia diffúzióját gyorsító politikákat hatékonyan tudják alkalmazni.

A foglalkoztatás kérdésköréhez tartozik az is, hogy a világ több pontján is felmerül, hogy ha nem a nagy hozzáadott értéket előállítani képes feldolgozóipar, akkor majd a munkaerő-igényes, organikus jellegű családi mezőgazdasági termelés, a helyi tradíciókra építő kézműves-tevékenységek, a fenntartható idegenforgalom erősítése stb. fogja megoldani a foglalkoztatási problémákat, amely célokhoz hasonló sokszor közhelyes formában (és különösebb megvalósíthatósági elemzés nélkül) Magyarországon is megfogalmazásra kerül. Ezek a területek azonban csak egy bizonyos szintű kereslet – az ezeket „eltartó” nemzetközileg versenyképes ágazatok megléte – esetén lehetnek működképesek. Létrejöttük ezért a szegény társadalmakban vagy állami ösztönzéssel („második” vagy „szociális” munkaerőpiac), vagy az önellátás részeként magyarázható. (Előbbi tartósan nem fenntartható, utóbbi a társadalom dualizálódását erősíti.) **Ezért e területek egy hatékony gazdaságpolitika részei ugyan lehetnek, de aligha szolgálhatnak a felzárkózás alapjául pl. a közép- és kelet-európai országokban. Ezek foglalkoztatás-erősítő szerepe akkor növekedhet fenntartható módon, ha nemzetközileg versenyképes ágazatok által megtermelt jövedelem biztosítja ennek hátterét. Nem hagyható figyelmen kívül az az elmúlt évtized második felétől megfigyelhető folyamat sem, amely a *reshoring* fogalmával írható körül: a feldolgozóiparból az olcsóbb külső**

²⁶ Paul A. Krugman: Robots and Robber Barons:one of the reasons some high-technology manufacturing has lately been moving back to the United States is that these days the most valuable piece of a computer, [the motherboard, is basically made by robots](#), so cheap Asian labor is no longer a reason to produce them abroad... New York Times, 2012. december 10. http://www.nytimes.com/2012/12/10/opinion/krugman-robots-and-robber-barons.html?_r=1&

²⁷ A komplex gyártási szolgáltatások ipari tevékenységet átalakító jellegéről lásd Szalavetz Andrea korábban hivatkozott munkáját.

lokációkra kihelyezett termelés elkezdett visszatelepülni a fejlett országokba, s ez a folyamat a következő években akár fel is erősödhet.²⁸

3. kérdés. *Vajon az elmúlt időszakban a világgazdasági átrendeződés hatására a fejlődő országok korábbi elmaradott helyzetükből kitörve jelenleg egy olyan felzárkózási periódusban vannak-e, ami gyökeresen átalakítja a világgazdasági és világpolitikai viszonyokat?*

A fejlődő, felzárkózó térségben drasztikus átalakulások zajlanak, s ezek a folyamatok már nem írhatóak le a hagyományos fejlődés gazdaságtan fogalomrendszerével, az érintett országok fejlődési útjai differenciálódtak. 1950 és 2010 között a fejlődő és fejlett országok csoportjai között összességében nem csökkentek az egy főre jutó jövedelmi különbségek, sőt a legkevésbé fejlett és legfejlettebb térségek közötti *gap* korábban soha nem látott mértékűre növekedett. Csak az olajkitermelő arab országok csoportja, a kis ázsiai tigrisek (Hong- kong, Szingapúr, Dél-Korea, Tajvan) tudták az egy főre jutó jövedelem alapján lemaradásukat jelentősen mérsékelni a fejlett világgal szemben. Az elmúlt másfél évtized vonatkozásában ez az állítás az ún. BRIC-országokra is érvényes, de hosszabb visszatekintésben Kína kivételével ez csak szerény felzárkózást eredményezett.²⁹

Ugyanakkor az átrendeződés abban az értelemben igaz, hogy a kereskedelem, termelés, beruházások és a külföldi közvetlen tőkebefektetések főbb csatornái módosultak, ami ezen országok világgazdasági (re-) integrációjának része, ugyanakkor a technológiai fejlődést tekintve továbbra is a jelenlegi fejlett országok a meghatározóak. Az USA relatív helyzetének gyengülése ellenére továbbra is a dollár a kulcsvaluta, az Egyesült Államok élenjár a technológiai fejlődésben, a transznacionális vállalatokat illetően, és katonai erőfölénnyel rendelkezik.

A gyors fejlődést felmutató fejlődő országok számos nagyon fontos átalakulást és jellegzetességet mutatnak. Egyrészt jelentős integrálódáson mennek keresztül mind a belső gazdaságot, mind a nemzetközi gazdasági kapcsolataikat tekintve. Belső gazdaságukban a továbbra is meglévő polarizáltság ellenére jelentősen bővül a relatíve jobb módú középrétegek aránya, akik növekvő fizetőképes keresletet támasztanak, s emellett a legszegényebbek közül is egyre többen képesek bekapcsolódni a formális gazdasági tevékenységbe. Mindeközben a nemzetközi integrálódás során több lépcsőben már nem csak a hagyományos nyersanyag kereskedelemre specializálódnak, de bővül az egyre feldolgozottabb termékek kivitele is. Másrészt, jelentős oktatási reformok zajlanak le, aminek következtében az általános képzettségi szint jelentősen emelkedik. E két tényező legfontosabb következménye a gazdaság (és a társadalom) szerkezeti átalakulása, amiben a TNC-k

²⁸ A Michigan State University munkatársai által 2012-ben készített felmérés az amerikai vállalatok 40%-a tervezi a termelés USA-ba való visszatelepítését.

²⁹ Sharma R. 2012: Broken BRICs. Foreign Affairs Volume 91. Number 6. pp. 2-8.

befektetései is jelentős szerepet játszanak. Mindezek következtében ez a gyorsan fejlődő térség növekvő versenyt támaszt nem csak világgazdasági szinten, de Magyarország számára is, ugyanakkor vonzó gazdasági partnerként is nőhet jelentőségük. Kína világgazdasági, világpolitikai szerepe nyilván a jövőben tovább fog növekedni, azonban a bővülés lassulására, az extenzív növekedés lehetőségeinek beszűkülésére lehet számítani. (Hasonló folyamatok várhatók a többi BRIC-országban is.) **Mindezek miatt a pragmatikus megközelítés a fejlett és a fejlődő országcsoporttal való egyidejű kooperációt teszi szükségessé. Figyelemre méltó, hogy különösen Németország, de az EU egésze is az elmúlt 10 évben sokkal gyorsabban növelte ázsiai külkereskedelmi forgalmát, mint az európaiat.**

4. kérdés. *Miközben az Egyesült Államok válságkezelése sikeresebbnek tűnik, s a dollár kulcsvaluta szerepe továbbra is egyértelmű, Európa vajon elkerülhetetlenül egyre jelentéktelenebb lesz gazdasági és politikai értelemben, aminek egyik nyilvánvaló jele az euróövezet jelenlegi válsága?*

Az eurózóna csaknem egy évtizedig működött egy olyan szabályrendszer alapján, ami sem elméletileg, sem a világgazdaság tapasztalatai szerint nem volt működőképes. Ennek az adta az alapját, hogy a pénzügyi integrációnak csak az egyik fele, a monetáris jött létre, egy új valutával, és ennek őreként egy új jegybankkal. Az első tíz évben tartalékvalutaként jól szerepelt ez az új pénz, mert a jegybanki tartalékokban dollárt is váltottak át euróra. A pénzügypolitika másik részét, a fiskális politikát nemzeti keretek között hagyták, kizárólag a költségvetési hiány alakulásával foglalkoztak. Ha egy ország túllépte a vonatkozó konvergencia-kritériumot, elindult vele szemben a túlzott deficiteljárás, ami nem vont maga után különösebb büntetést a fokozott ellenőrzésen túl. Az eurózóna létrejötte után megállt a gazdasági mélyülés, s a globalizációs kihívásokra adandó válaszként létrejött egy 2010-ig tartó koordinációs tevékenység, az ún. Lisszaboni Stratégia. Minden fiskális együttműködés és szabályozás kizárta a fiskális transzfert.

A válság kitörésekor nagymértékben felerősödtek azok a nézetek, amelyek már korábban is figyelmeztettek az eurózóna létrehozásának tökéletlenségére, s egyre többen vélték úgy, hogy a zóna felbomlása elkerülhetetlen, vagy legalábbis addig elképzelhetetlen lépések megtételét követeli meg az integrációban részt vevő országoktól.³⁰ Ugyanakkor ma már nem lehet kizárni azonban, hogy a válság az európai integráció megerősödését fogja kiváltani, vagy legalábbis a térség „hanyatlása” sokkal lassabb lesz a vártnál.³¹ Ebben szerepet játszhat, hogy az Európai Unió piaca nemzetközi összevetésben továbbra is jelentős keresletet támaszt, nagymértékű és hosszú időszakra visszatekintő tőkefelhalmozásának köszönhetően rendelkezik a megújuláshoz szükséges

³⁰ Pl.: Paul Krugman: Revenge of the Optimum Currency Area. <http://www.nber.org/chapters/c12759.pdf>

³¹ Lásd pl. Vaïsse 2009 <http://www.brookings.edu/research/opinions/2009/04/05-europe-vaïsse>.

belső forrásokkal, oktatási és képzési rendszere világviszonylatban is versenyképes. A csak részben elkezdett gazdasági integráció (közös pénz bevezetése) kikényszerítheti más területek integrációját (spill-over hatás), azaz elvezet a nemzeti költségvetések erősebb koordinációjához. Az integráció folytatása az EU magját alkotó országok számára továbbra is több előnnyel jár, mint hátránnyal.³² **Ebben a környezetben globális összevetésben Ázsia felemelkedése nem csak veszélyekkel járhat, de világgazdasági és világpolitikai szempontból is teremthet lehetőségeket az EU számára.** Ez mind Németországra, Franciaországra, és az északi országokra, mind pedig az euróövezet perifériáján lévő, krízis sújtotta országokra egyaránt vonatkozik.

A válság tartóssá válása több tényezőnek tulajdonítható:

- A jelenlegi európai válság kettős gyökerű, részben intézményi, részben versenyképességi okokra vezethető vissza.
- Az intézményrendszer átalakítása lassan megy végbe, ami nem meglepő, hiszen az Unió új struktúrájának kialakítása mindig is kompromisszumokkal, demokratikus módon (de azért főleg a legnagyobb gazdaságok érdekei mellett) zajlott.
- A dél-európai országok versenyképességüket korábban a saját valuta leértékelésével állították helyre, amire persze a kétezres években már nem volt lehetséges, s csak a reálgazdasági alkalmazkodás maradt. (A felelőtlen költségvetési politikáról szóló legenda csak Görögország esetében állja meg a helyét.)

A magyar gazdaság számára nem az euró bukása a reális veszély, hanem a gazdasági integrálódás újabb szakaszából való kimaradás. Ezzel kapcsolatban természetesen kérdés, hogy ez az integrálódás mindenki számára előnyös-e (pontosabban az előnyök megoszlása a fő kérdés), de az biztos, hogy a folyamatba a partnerség és a saját érdekek egyidejű érvényesítésének képessége mellett részt vevő országok számára további fejlődési lehetőségek nyílnak meg.

5. kérdés. *Mivel a 2008-as válság oka a neoliberális gazdaságpolitika, ezért a válság után egy olyan korszak következik-e, amelyben a „rossz piac” helyett a „jó állami beavatkozás” vezet a hatékony megoldásokhoz?*

A szabad piac (klasszikus kapitalizmustól a neoliberálisig) és az állam aktívabb szerepvállalása közötti kettősség a gazdaságtörténet alapján jól nyomon követhető a különböző világgazdasági korszakokban. Most éppen az állam aktívabb szerepvállalása erősödött meg a világ különböző

³² Pl. Eichengreen 2010: The euro: love it or leave it? <http://www.voxeu.org/article/eurozone-breakup-would-trigger-mother-all-financial-crises>.

országokban, ezek jellemzői azonban nagymértékben különböznek egymástól. Van ahol a szabályozási kérdések kaptak hangsúlyt, van ahol pedig az állami tulajdonszerzés került előtérbe. A „jó állam” sikerességébe vetett hit gyakran összekapcsolódik azzal az állítással is, hogy a feltörekvő, fejlődő országok sikerének egyik záloga az állam közvetlen gazdasági szerepének a piacgazdaságokban nem szokott mértéke (pl. Oroszország). 1980 és 2010 között a fejlődő országok közül 134 növekedett 5% feletti bővülési ütemben legalább egy évtizeden keresztül, ezek 52%-a volt demokrácia és csak 48% volt autoriter berendezkedésű.³³

2008 után sokan a neoliberális korszak végéről, az autoriter berendezkedésű országok sikereiről írva a megoldást a neokeynesi kereslet-ösztönzésben, a korábbi évtizedekben jellemző állami gazdasági szerep felélesztésében látták. E törekvések, s különösen azok hatékonysága azonban azért ütközik jelentős akadályokba, mert a válság nem csak pénzügyi jellegű (s aztán reálgazdasági kihatású), hanem ezzel egyidőben növekvő mértékben intézményi és társadalmi válsággal is párosul, ezért nem tudják az eddigi válságkezelő intézkedések orvosolni az európai gazdaság problémáit.

A kereslet-ösztönzés „végső határait” az eladósodás és annak olyan mértékűvé válása adja, ami a gazdasági növekedést gátolja. **A kereslet növelésétől várt konjunktúra-ösztönzés csak igen korlátozottan hatásos a fejlett gazdaságok egy részében és Magyarországon is, ráadásul a mozgástér e tekintetben leszűkült. A struktúra és versenyképesség javító reformok hatásai lassan jelentkeznek, más út azonban nem nagyon látszik ezen országok előtt.**³⁴ Ugyanakkor nagyon fontos következtetés a nemzetközi példák alapján is az, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklésére törekvő gazdaságpolitika (adórendszer, vagy támogatáspolitikája révén), stabilan alátámaszthatja a belső kereslet kiegyensúlyozott bővülését. Vagyis az állami rásegítésre valamilyen szinten mindenhol szükség van, de a magas eladósodottsági szint miatt ez aligha folytatható tovább, s a következő évtized kulcskérdése lesz, hogy sikerül-e leépíteni az adósságállományokat az életszínvonal – további – drasztikus zuhanása nélkül.

Az 1980-as évektől nyitottabbá váló fejlett gazdaságokban az állam közvetlen gazdasági aktivitása általában csökkent. Az államok tulajdonosi, gazdaságfejlesztési szerepe (ágazati ösztönzés, nemzeti vállalatok támogatása stb.) visszaszorult, az ágazati alapú fejlesztés helyét átvette a normatív, tevékenységeket (kutatás-fejlesztés, környezetvédelem stb.) támogató fejlesztéspolitika, a költségvetési politika helyét a kamatpolitika és a pénzmennyiség szabályozása (Mindemellett az állam újraelosztó szerepe nem csökkent a fejlett országokban, csak a szerepe módosult!). Ráadásul a 2008-as válság után egyes országokban a transznacionális vállalatok előtérbe kerülésében, a nemzetközi

³³ Sharma R. 2012: Broken BRICs. Foreign Affairs Volume 91. Number 6. pp. 2-8.

³⁴ Rajan R. 2012: The True Lessons of the recession. the West Can't Borrow and Spend it's way to recovery. Foreign Affairs. Volumen 91. Number 3. pp. 69-79.

piénzpiacok liberalizációjában találták meg a válság fő okait. Mások a nem hatékonynak tekintett jelenségek magyarázatát nem a túl sok piacban, hanem paradox módon a túl kevés piacban lelték meg,³⁵ s a piaci erők még teljesebb kibontakoztatását látták kívánatosnak, s csak néhányan figyelmeztettek a fundamentalista mainstream kockázataira, fenntarthatatlanságára.³⁶ **E problémák megoldása nem várható a meglévő oligopol- vagy monopolhelyzetek „állami tulajdonba vételétől”, sokkal inkább annak feloldásától. Ennek viszont nincsen kapcsolódása a tőkét működtető tulajdonosi réteghez (állami vs. magán; nemzeti vs. külföldi). Egy modern és hatékony gazdaságpolitika fókuszában a világgazdaság jelenlegi szintje mellett nem a tőke tulajdonosának, hanem a fogyasztónak célszerű állnia. A fogyasztó centrikusság azt jelenti, hogy olyan versenyfeltételeket kell teremteni, amely a verseny kedvező hatásait érzékelhetővé teszi számukra, s mindehhez egy a fogyasztást szétterítő adó és jövedelempolitika párosul. Ez a Világgazdasági Intézet kutatásai alapján sok országban járult hozzá sikerrel a növekedés stabilizálásához.**

Mindezen alapvető kérdések mellett (amelyek nem teljes körűek) az elmúlt évtizedek gazdaságtörténete azt is bizonyítja, hogy a nemzetközi környezet teremtette feltételeknek nem megfelelő, a tényezőellátottságot mesterségesen eltorzító, illetve a kis országok lehetőségeit rosszul felmérő gazdaságpolitikák már középtávon súlyos torzulásokat okoznak a gazdaság szerkezetében. Ha mindez a három tényező egyszerre jelentkezik egy ország gazdaságpolitikájában, az rövid távon a gazdaság fejlődési trendjeit eltéríti az optimális növekedési pályától, középtávon strukturálisan torzítja a gazdaságot, s a versenyképességét fokozatosan rontja, míg hosszú távon felzárkózás helyett leszakadást eredményez. Különösen problematikus lehet, ha a gazdaságpolitika a globalizáció miatt kialakult feltételeket egyre kevésbé veszi figyelembe, mind jobban igyekszik direkt és közvetett protekcionista eszközökkel egyfajta befelé forduló gazdaságpolitikát kialakítani. További kockázatot jelenthet, ha egy ország tudatosan törekszik a munkaerő képzettségének és árának leszorítása révén termelési költségoldali előnyökre alapozott versenyképesség növekedést elérni.

Mindezek alapján megfogalmazható, hogy a fejlett országok viszonylatában az állami beavatkozás összefüggésében talán egy olyan trend kibontakozásának lehetünk tanúi a következő időszakban, amely ismét fokozott hangsúlyt helyez majd a szociális szempontok és a társadalmi egyenlőség

³⁵ Thomas Woods 2009: Meltdown. A Free-Market Look at Why the Stock Market Collapsed, the Economy Tanked, and Government Bailouts Will Make Things Worse. Regnery Publishing p. 1-10.

³⁶ A piaci fundamentalisták úgy vélték, hogy akkor működhet a leghatásosabban a rendszer, ha semmiféle állami beavatkozás nem torzítja a piaci szereplők tevékenységét. „A rendszer olyannyira sikeres volt, hogy az emberek elkezdtek hinni abban, amit Ronald Reagan volt elnök „a piac mágiájának” nevezett, s amit jómagam piaci fundamentalizmusnak hívok. A fundamentalisták szerint a piacok az egyensúly felé törekszenek, a közös érdeket pedig az szolgálja a legjobban, ha minden szereplőnek lehetősége van szabadon követni önértékét.” Soros György 2008: Tévképzetek bosszúja. http://www.fn.hu/hetilap/20080129/soros_gyorgy_tevkepzetek_bosszuj/

problematikájára, miközben ahol csak lehet, a normatív szabályozáson nyugvó piaci viszonyok kialakítása lenne kívánatos, amihez a válság következtetései levonása is nagyban hozzájárulhat. Ezt a modellt nevezhetjük akár módosított „szociális piacgazdaságnak” is.

Mindezen keretek mellett, a nagyobb, több évtizedes távlatokat formáló tényezők elemzése alapján valószínű, hogy évszázadunk következő évtizedeiben a történelem egyik legjelentősebb átalakulása megy végbe, és bolygónkon egy új katonai és gazdasági hatalmi rendszer bontakozik ki, amelynek meghatározó központjai között az európai térség sorsa döntő mértékben függ attól, hogy mennyire lesznek képesek államai közös és jól szervezett cselekvésre. A XXI. század nagy válsága és az ezt követő pangás következményei közül számos rövid távú probléma egyértelműen megfogalmazható: lassú fejlődés, gazdasági és szociális feszültségek, új kockázati tényezőkkel küszködő világpolitikai és gazdasági környezet. A növekedés lassúsága a jelenlegi feltételek mellett elsősorban a fejlett országok körét érinti, ami párosulva a válság következményeivel, a hosszabb távú változásokat is befolyásolja a nemzetközi hatalmi viszonyok rendszerében. Nemcsak a hidegháború utáni egy globális hatalmi központra épülő világ átalakulása folytatódik tovább, hanem az új hatalmi központok fontossága is változik. Az átalakulás emberi következményei a természeti, (ökológiai) társadalmi, demográfiai, technikai, és institutionális tényezők függvényében alakulnak. A „megatrendek” dimenziói azokat a területeket fogják át, amelyek a világgazdaság fejlődése szempontjából a következő évtizedek meghatározó átalakulási irányait kijelölik, s nagymértékben befolyásolják az egyes térségek, országok fejlődési lehetőségeit, valamint az államok egymás közötti viszonyait. Ezek:

1. **A technikai, technológiai trendek.** (Ezt a területet a világgazdasággal foglalkozó kutatásokban egyre inkább célszerű lesz a középpontba helyezni);
2. **A környezeti feltételek változása,** a környezeti fenntarthatóság kérdésének hangsúlyosabbá válása.
3. **A társadalmi átrétegződés,** amely mind a fejlett, mind a fejlődő országokban dinamikusan zajlik. A fejlődő, felzárkózó országokban alapvetően a szegénység csökkenése, a fizetőképe középosztály bővülése van napirenden, míg a válság által sújtott, jelentős eladósodással küzdő fejlett országok körében a szegénység terjedése, s általában az életszínvonal csökkenése a leginkább valószínűsíthető folyamat.
4. Az államok eltérő fejlődési lehetőségei, országok regionális vagy globális szerepének változása **jelentős geostratégiai átrendeződéshez vezet,** s lassan, de tovább folytatódik a gazdasági és világpolitikai szempontú multipolarizálódás.
5. Hasonlóan döntő kérdés, hogy miképpen alakul a **multilaterális nemzetközi intézményrendszer** szerepe, s milyen hatásokat gyakorol a nemzetközi gazdasági folyamatokra.

Mindezen keretek között világgazdasági szempontból a következő egy-két évtizedet tekintve továbbá foglalkozni kell azzal, hogy a nagy átalakulási trendek miképpen hatnak a világgazdaság legfontosabb régióira, s azok milyen divergáló és konvergáló folyamatokhoz vezethetnek.

Az MTA KRTK Világgazdasági Intézet kutatásainak keretében a témához kapcsolódóan készült
legfrissebb anyagok

A változó világgazdaság. Útkeresések, tapasztalatok, kihívások

I. KÖTET: GLOBÁLIS KÉRDÉSEK

SIMAI MIHÁLY: A „nagy válság” és az új globális hatalmi rendszer kibontakozása
FARKAS PÉTER: A világgazdasági növekedés tendenciái és hatótényezői 2012 közepén
KISS JUDIT: A világ áru- és szolgáltatás-kereskedelmének várható alakulása
BIEDERMANN ZSUZÁNNA: A nemzetközi pénzügyi rendszer szabályozásának kihívásai
SOMAI MIKLÓS: A világ mezőgazdasága és agrárkereskedelme
SZANYI MIKLÓS: Versenyképesség az országgrangsorok tükrében
ARTNER ANNAMÁRIA: Globális munkaerő-piaci és profittendenciák
SZALAVETZ ANDREA: Az autóipar szerkezeti átrendeződése: vállalati stratégiák és a válság hatása
HUGYECZ ATTILA: A nyersanyag- és energiapiacok 2011-12-ben

II. KÖTET: EURÓPÁN KÍVÜLI TÉRSÉGEK

MOLDICZ CSABA: Az USA gazdasága 2012-ben. Amerikai álom új utakon?
VÖLGYI KATI: A japán cunami – Gazdasági és természeti katasztrófán innen és túl
SZUNOMÁR ÁGNES: Gazdasági modellváltás Kínában?
LUDVIG ZSUZSA: Oroszország világgazdasági pozíciójának aktuális kérdései
ARTNER ANNAMÁRIA: Ahol a válságkezelés már a válság előtt megkezdődött – Brazília
SZÉKELY-DOBY: Az indiai gazdaság az elhúzódó válság időszakában
SZIGETVÁRI TAMÁS: Törökország – kistigris az európai periférián
WEINER CSABA: A közép- és kelet-európai országok és az orosz gáz

III. KÖTET: EURÓPAI UNIÓ

RÁCZ MARGIT: Az eurózóna adósságválsága és kezelésének szabályozása
OROSZ ÁGNES: Németország és a gazdasági válság
SOMAI MIKLÓS: Francia válságkezelés, francia-német tengely – francia szemmel
VIDA KRISZTINA: Elhúzódó válság az Egyesült Királyságban
ÉLTETŐ ANDREA: Spanyolország – rosszabbodó válságtünetek
ARTNER ANNAMÁRIA: Görög a görög válság
SZIGETVÁRI TAMÁS: Válságkezelés olasz módra
TÚRY GÁBOR: Cseh strukturális reformok a gazdasági válság idején
WISNIEWSKI ANNA: Lengyelország gazdasága a válság során
MEISEL SÁNDOR: A Balti-gazdaságok a válság után

További elemzések és letölthető anyagok: www.vilaggazdasagi.bolg.hu és a www.vki.hu oldalon